

Вадим КОБИЛЬЧЕНКО

доктор психологічних наук, професор,
Інститут спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

Ірина ОМЕЛЬЧЕНКО

доктор психологічних наук, професор,
Інститут спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

**ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В СИСТЕМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТА В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ**

***Анотація.** Встановлено, що психологічний підхід до формування особистості дозволяє розв'язати такі складні питання, як джерела, рушійні сили, психологічні механізми становлення особистості, з'ясовує як дитина оволодіває суспільним досвідом, практикою взаємин, перетворюється на зрілого, активного члена суспільства. Він є запорукою успіху перетворення виховних вимог суспільства у внутрішні регулятори поведінки дитини. Констатовано, що на тепер необхідно з нових наукових позицій поглянути на роль психологічної служби в системі спеціальної освіти та в інклюзивному навчанні, визначити основні орієнтири практичної діяльності.*

***Ключові слова:** психологічна служба, особистість, спеціальна освіта, інклюзивне навчання.*

***Annotation.** It has been established that the psychological approach to personality formation allows solving such complex issues as sources, driving forces, psychological mechanisms of personality formation, elucidates how a child masters social experience, the practice of relationships, turns into a mature, active member of society. It is the key to the success of transforming the educational requirements of society into internal regulators of the child's behavior. It was established that for now it is necessary to look at the role of psychological services in the system of special education and inclusive education from new scientific perspectives, to determine the main orientations of practical activity.*

***Keywords:** psychological service, personality, special education, inclusive education.*

Актуальність. Шкільне життя дитини з особливими освітніми потребами протікає в складному, різноманітному за своїми формами і спрямованістю середовищі. За своєю природою це середовище соціальне, бо являє собою систему різноманітних структурованих стосунків дитини з однолітками і школярами іншого віку, педагогами, батьками (своїми та однокласників), іншими дорослими, які беруть участь у шкільному процесі.

Шкільне середовище – складно організована система, в рамках якої дитина вирішує декілька принципово важливих завдань. Передусім це навчальні завдання. Далі завдання соціалізації, процесу засвоєння й особистого прийняття дитиною певних соціальних норм, правил і вимог. І нарешті, шкільне середовище включає соціальну (міжособистісну) взаємодію, в процесі якої школяр вирішує завдання свого психологічного, особистісного розвитку. Щодо цього, шкільне середовище одночасно постає і як можливість, і як обмеження особистісного розвитку, бо задає певні вимоги щодо особистісних проявів дитини, суворо їх регламентує.

У процесі вирішення школярем з особливими освітніми потребами цих трьох завдань – навчання, соціалізації й психологічного розвитку (індивідуалізації) – постійно виникають невеликі й великі суперечності та конфлікти.

В останні роки важливе місце приділяється гуманізації, а поряд із нею і психологізації навчально-виховного процесу, який усе частіше характеризують як «суб'єкт-суб'єктний». На допомогу психологізації та створенню сприятливих умов для розвитку кожного учня з особливими освітніми потребами в закладі освіти й має бути націлена діяльність шкільної психологічної служби.

Мета. Відтак, натепер необхідно з нових наукових позицій поглянути на роль психологічної служби в системі спеціальної освіти та в інклюзивному навчанні, визначити основні орієнтири практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Саме психологічний підхід до формування особистості дозволяє розв'язати такі складні питання, як джерела, рушійні сили, психологічні механізми становлення особистості, з'ясовує як дитина оволодіває суспільним досвідом, практикою взаємин, перетворюється на зрілого, активного члена суспільства. Він є запорукою успіху перетворення виховних вимог суспільства у внутрішні регулятори поведінки дитини.

Однак, психологічному впливу на особистість повинне передувати комплексне психологічне обстеження школярів з особливими освітніми потребами, яке передусім повинне бути спрямоване на отримання інформації про ті особливості психолого-педагогічного статусу школяра, які приховані від безпосереднього спостереження: це система ставлень до світу, себе і значущих видів діяльності, особливості мотиваційно-особистісної сфери, емоційне самопочуття тощо.

Сьогодні, в умовах тривалого воєнного стану, працівники психологічної служби, які надають психологічну допомогу дітям і підліткам з особливими освітніми потребами, відчувають гостру потребу в розумінні особливостей цих дітей й освоєнні ефективних методик роботи з ними. Які особливості школярів з особливими освітніми потребами, які розвиваються в умовах поліфакторної депривації базових потреб особистості? Які методи та прийоми є доступними й ефективними для роботи з ними? Яким повинен бути зміст роботи із цими дітьми та підлітками? Як допомогти їм відновити довіру до світу позитивне ставлення до себе та інших людей, до життя в цілому, зміцнити власне «Я», вийти з позиції «нещасної жертви» і стати людиною, яка здатна довіряти собі та іншим людям.

Щоб визначити мету психологічної допомоги школярів з особливими освітніми потребами, необхідно знати особливості цих дітей. Інтегрувавши накопичені в спеціальній психології дані із власним практичним досвідом, ми можемо із упевненістю сказати: поліфакторна депривація базових особистісних потреб, негативно позначається не тільки на взаємодії школяра з навколишнім світом, а й може призводити до порушення соціального функціонування, травматичної деформації внутрішнього світу, Я-концепції, невротизації та дезінтеграції «Я» школярів з особливими освітніми потребами.

Деформації «Я» інколи настільки глибокі, що стосуються дії двоєдиного базового механізму буття й розвитку особистості «ідентифікація-відокремлення»: школярів з особливими освітніми потребами часто «включається» крайня негативна форма відокремлення – відчуження (від себе, значущих інших, соціуму в цілому), і вся активність спрямовується на захист себе.

У відповідності до 3-х базових атиюдів, які визначила у своїх працях К. Горні («рух до людей», «рух від людей» і «рух проти людей») спостерігається відчуження школяра або від себе, або від інших людей та відповідна захисна поведінка.

Типи відчуження й, відповідно, напрямок дії захисної активності можуть бути різні:

- відчуження від людей й агресивна активність, спрямована на подолання перешкоди за будь-яку ціну (таку активність часто характеризують словами: «Не людина, а танк», «підє по головах»);
- відчуження від себе й своїх ресурсів, пошук того, хто вирішить складну ситуацію («приліпитися» до сильного, до того, хто захистить);
- пасивна (захисна) поведінка.

Наслідком усіх описаних типів відчуження неодмінно стають деформації основних компонентів особистості (динамічних та функціональних).

Деформація Я-образу проявляється також у порушенні «границь особистісного простору». Межі «Я» стають або надто твердими, або (найчастіше) нечіткими, плутаними, через що школяр з особливими освітніми потребами легко стає жертвою чужого впливу.

Висновки. Відзначені нами особливості суб'єктивного образу світу школярів з особливими освітніми потребами визначають завдання й психологічний зміст роботи з ними. Якщо порушення або деформація відбулися, необхідна тривала психологічна робота – відновлення цілісного й упорядкованого суб'єктивного образу світу особистості школяра, нехай він навіть буде іншим, аніж раніше. При цьому не обійтися без відновлення розірваних зв'язків із самим собою й іншими людьми, а також зв'язку минулого, сьогодення й майбутнього, що дає можливість, з одного боку, «знайти корінь проблеми» й «пожвавити» життєві резерви особистості, а з іншого боку – знайти майбутнє й себе у ньому й освоїти продуктивні способи поведінки у кризових ситуаціях. Результатом такої перебудови є новий образ світу й себе у ньому.

Роль шкільного психолога – створювати умови для продуктивного руху школяра з особливими освітніми потребами тими

шляхами, які він сам обрав відповідно до вимог педагога та родини (а інколи і всупереч їм), допомагати йому робити усвідомлені особисті вибори в цьому складному світі, конструктивно вирішувати неминучі конфлікти, опанувати найбільш індивідуально значущі й цінні засоби пізнання, спілкування, розуміння себе та інших.

Наостанок слід зазначити, що діяльність психолога істотно обмежена рамками шкільного середовища і багато в чому задається тією соціальною, родинною й педагогічною системою, у якій реально перебуває школяр з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобильченко В.В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору : монографія. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2017. 367 с.
2. Кобильченко В.В., Омельченко І.М. Спеціальна психологія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с.

Микола МОГА

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
ДНУ імені Олеся Гончара

Евеліна УСОЛЬЦЕВА

студентка 3 курсу,
факультету психології та спеціальної освіти, ДНУ імені Олеся Гончара

КОРЕКЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОГО ПРАКСИСУ В ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ

***Анотація.** Сучасні українські реалії призводять до збільшення народжених дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку. Державні органи освіти зреагували на цю складну ситуацію відповідними законодавчими актами [3]. Значне збільшення стресогенних факторів впливає негативним чином, зокрема на психомовленнєвий розвиток дітей раннього віку. Виникла необхідність у пошуках нових підходів до профілактики порушень мовленнєвого розвитку малюків. Значний, невикористаний ресурс в цьому плані зберігається в цілісній праксичній системі дитини, яка відповідає за всі її довільні рухи [4; 5]. За основу було взято методологічний підхід М. Єфименка [2], в якому передбачено об'єднання всіх чисельних і*